

Цивілізаційна пропозиція України світові. Ідеї ноосфери та космічне світобачення в українському мистецтві XX–XXI сторіччя

Ukraine's civilizational offer to the world. Ideas of the noosphere and cosmic worldview in Ukrainian art of the XX–XXI centuries

ОЛЕКСАНДР КЛИМЕНКО

Інститут проблем сучасного мистецтва НАМ України,
науковий співробітник відділу методології мистецької критики
klymenko888@gmail.com

OLEKSANDR KLYMENKO

Modern Art Reserch Institute of the National Academy of Arts of Ukraine,
Research Fellow of the Department of Methodology of Art Criticism
<https://orcid.org/0000-0002-3698-5783>

Анотація. Війна в Україні, що розгортається на тлі небачених та загрозливих кліматичних змін, колосальної економічної кризи та загострення напруги між «великими гравцями», спричинила нові системні виклики для нашої країни та світу. Українці повинні шукати екстраординарні відповіді та пропонувати незвичні рішення, бо традиційні та застарілі нічого не зможуть вирішити. Яким чином раз та назавжди уникнути довічного протистояння з Росією? Якою може бути найголовніша цивілізаційна пропозиція України світові? Що може стати запорукою щасливого майбутнього нашої країни? Міркуючи над цими надважливими питаннями, автор пропонує неочікуване рішення — рішучий поворот та суспільний рух до ноосферо-космічної свідомості. Таке мислення з давніх-давен притаманне природному самоусвідомленню жителів України та навіть сама теорія ноосфери розроблена українським вченим Володимиром Вернадським. Як ці ідеї відображаються в українському мистецтві ще з початку XX століття? У статті викладені основні засади та підходи щодо здійснення повороту до ноосферо-космічної свідомості та концептуальні нариси про окремі мистецькі явища як запрошення до нової сфери роздумів.

Ключові слова: ноосфера, космізм, мистецтво України XX та XXI сторіччя, концепція Геї, Малевич, Вернадський.

Ідеї правлять світом.

ПЛАТОН

Твої думки стають твоїм життям.

МАРК АВРЕЛІЙ

Подумки ми не усвідомлюємо ще, життєво не робимо ще всіх наслідків із того дивовижного, небувалого часу, в який людство вступило у XX столітті. Ми живемо на зламі у виключно важливу, по суті нову епоху в житті людства, його історії на нашій планеті. Вперше людина охопила своїм життям, своєю культурою всю верхню оболонку планети.

ВОЛОДИМИР ВЕРНАДСЬКИЙ

Постановка проблеми. Сьогодні будь-яка тема, безумовно, повинна розглядатися в контексті головних сучасних світових подій та викликів. Ми маємо відразу декілька таких загальнолюдських викликів, один з яких — війна, що йде на нашій території. Божевільний напад Росії — це особливо гостре та болюче горе для України. Але існують ще більш небезпечні, небачені та, на жаль, більш ніж реальні загрози існуванню всього людства. Співпали одночасно всепланетна кліматична

катастрофа, яка вочевидь розпочалася та поширюється, та стан цивілізації на грані самовбивчої світової ядерної війни. Ці процеси, що розгортаються, а в деяких регіонах планети Земля вже полихають пекельним полум'ям, не тільки збіглися у часі, але скоріше за все пов'язані між собою, впливають та посилюють один одного. Велика помилка розглядати їх окремо, поодиночки. На жаль, саме таке невірне сприйняття ми бачимо у більшості аналітиків як в Україні,

так і в світі. Впевнені, що це трагічна помилка — не розуміти, що ця війна не схожа на жодну війну минулого, бо відбувається у принципово новому контексті, на фоні невідворотних кліматичних змін, які можуть знести з лиця Землі всіх учасників цього грандіозного спектаклю. Ніхто не стане виключенням — ні праві, точніше ті, хто такими себе вважають, ні винуваті. В цей проміжок часу, який нам випав, контекст всепланетної катастрофи, що наближається, робить цю війну безглуздою, абсурдною, божевільною та самовбивчою для всіх сторін.

Що таке трапилося з людством, що ми всі так необережно підступили впритул до краю прірви? Як стало можливим, що людство, яке створило прекрасні пам'ятки культури, має зразки чудової архітектури, музики, мистецтва, поезії, літератури, філософії, великі досягнення в науці, дійшло до такого стану речей, коли може знищити себе? Навіщо? Що це за божевільня?

Ми повинні відсторонитися та побачити те, що відбувається, з точки зору Вищого Космічного Розуму та бодай любого спостерігача ззовні, зі Всесвіту, а саме: хто б з воюючих сторін не вважав себе правим, хто б не переміг, закладаючи у такий спосіб жагу до реваншу, — це велика трагедія та ганьба всьому людству. З точки зору здорового глузду, ця ганебна війна не повинна була початися взагалі. Але, на жаль, маємо те, що маємо, й бачимо, що кожен день все більше стискається пружина ненависті, що може, випрямляючись, розірвати наш світ на шматки.

Проте, все більше людей в світі розуміють, що залишається єдиний шанс порятунку — це прийняття ноосферно-космічного мислення та рішуче припинення всіх війн раз та назавжди. Лише тоді, уникнувши однієї з глобальних загроз, людство буде у змозі, вивільнивши від проблем створення всіх нових видів зброї, від протистояння величезні сили кращих світових науковців, об'єднавши зусилля, спромогтися подолати другу, набагато страшнішу загрозу — глобальне потепління. На цьому шляху до спасіння культура та мистецтво стають надважливими.

«Культура — це лише тоненька яблучна шкірка над палаючою прірвою хаосу», — писав Фрідріх Ніцше. Саме культура та мистецтво тримають нас на останній межі від дикості та варварства. Неможливо без них навіть під час війни. Бо тоді навіть все? Куди ми прийдемо? Вважаємо, що саме зараз у високого, позачасового мистецтва особлива, надважлива місія — якнайскоріше наблизити мир. Без справжньої культури війна буде тривати вічно, пекельне полум'я ненависті буде розгоратися та розповсюджуватися повсюди. Ніхто з нас точно не хоче такого. Всі ми мріємо про мир, безпеку та щасливе життя. Це головна істина. А якщо так, тоді потрібно міркувати саме про мир та процвітання, бо ідеї та думки правлять світом. Тому, по-перше, маємо змінити свідомість, відкинути ненависть, дику брехню та самозвеличення, зрозуміти, що всі ми живемо на одній планеті та більш-менш однаково цінні для Всесвіту. В українській культурі в цілому дуже багато подібних світоглядних проявів, які можемо назвати «ноосферно-космічними». І сьогодні вони рятівні. Пропонуємо подивитися на українське мистецтво ХХ та частково ХХІ століття з цієї точки зору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Маємо величезну кількість різних публікацій в Україні про В. Вернадського, ноосферу. Це зрозуміло, бо це знакова постать для нашої держави. Не має сенсу посилатися на них, бо вони схожі одну на одну та, на жаль, дуже відсторонені від сучасних, злободенних подій. Ще більше таких публікацій та текстів про ноосферу та космізм у науковому просторі нашого сьогодишнього противника, що сприймається зараз як підсвідоме намагання привласнити тему. Але, на жаль, серед всіх публікацій дуже мало статей про ідеї ноосфери та космізму в мистецтві. В Україні нам вдалося лише знайти матеріали на загальні теми, наприклад статтю «Український контекст філософії космізму» авторства А. В. Озарчук та інші подібні. Дуже змістовна стаття «Світоглядні засади українського антропокосмізму». Автор — Надія Турпак, кандидат філософських наук, старший науковий

співробітник відділу геополітики та геостратегії НДІУ. Що стосується космізму та ідей ноосфери у українському мистецтві, то маємо вкрай небагато матеріалів. Лише декілька посилань знаходить Google. Серед них є стаття з симптоматичною назвою: «Чи можлива українська версія космізму?» Вже на рівні назви декларується та нав'язується вторинність українського космізму.

Метою статті якраз є намагання довести якщо не природну, генетичну первинність українського космізму, що бере витоки ще у роздумах Григорія Сковороди, «першого філософа Русі», то хоча б вагомий внесок української ноосферно-космічної думки у загальнолюдську симфонію розуму. Дивним чином ця тема не популярна у науковців та дослідників в Україні. Остання конференція «Космічне мислення в сучасному світі» відбулася, судячи з інтернет-пошуку, ще у 2013 році. Окремо пригадаємо проєкт «Інтервали. Космізм в українському мистецтві в ХХ столітті» за кураторством Валентина Раєвського — була видана книга та проведена виставка у 2000 році. Сподіваємось, цікавість до цієї теми буде збільшуватися.

Парацельс стверджував: «Подібне притягує подібне». Сучасний світ, що балансує на краю прірви, потребує спасіння. Україні вкрай потрібен мир та спокійний розвиток. Тому так важливо, щоб культура та мистецтво дарували нам відчуття миру, благополуччя, мали у собі віру та енергію спрямувати людство шляхом взаємної поваги, процвітання та свята буття. Але, зрозуміло, що потрібно не лише мріяти, але й діяти, щоб запанували ідеї ноосфери та космічна самосвідомість, усвідомлення величної місії Людства та Розуму у Всесвіті. Саме такі відчуття природно притаманні українцям ще з часів язичницьких вірувань. Ця лінія, яка, сподіваємось, згодом перетвориться на системне ноосферно-космічне мислення, знайшла в Україні своє унікальне втілення у філософських та наукових розробках Г. Сковороди, В. Вернадського, М. Холодного, у мистецтві К. Малевича та інших авторів. Стаття «Ноосферно-космічний напрямок розвитку України», що вийшла у збірнику ІПСМ у 2021 році, якраз

була присвячена дослідженню цієї теми. Життєво необхідний для подальшої еволюції, для нового розуміння цілей та завдань людства вектор ноосферно-космічного розвитку не припинявся в українській свідомості, він продовжується й зараз у сучасному мисленні та мистецтві. Ставимо за ціль показати, що рятівні прояви нового розуміння, прагнення до ноосферно-космічного мислення насправді є в нашій країні, та переконати, що вони можуть та повинні стати унікальною цивілізаційною пропозицією України світові. Надважливо, що ця благородна ідея буде виглядати надихаючою й переконливою для всього світу та спонукає людство сприяти її реалізації.

Викладення основного матеріалу дослідження. Британський вчений Джеймс Лавлок у співдружності з Лінн Маргуліс висловив так звану гіпотезу Геї про Землю як живий організм. У його уяві Гея — це «динамічна фізіологічна система, яка включає біосферу і підтримує нашу планету більше трьох мільярдів років у гармонії з життям». Ім'я античної богині для назви концепції вченому порадив використати відомий письменник Вільям Голдінг, отже, воно справляє враження на глибинні архетипові шари підсвідомості людей, викликає широкі асоціації, у тому числі й релігійні. Власне, гіпотеза Геї й полягає у твердженні, що у планетарному масштабі саме планета Земля активно підтримує стабільні умови, комфортні для власного існування. «Весь образ Землі, клімат, склад гірських порід, повітря та океанських вод, є не лише результатом геологічних процесів, а й наслідком присутності життя. Завдяки безперервній активності живих організмів умови на планеті підтримуються у сприятливому для життя стані протягом останніх 3,6 мільярдів років», — писав Лавлок. — Будь-які види, які несприятливо впливають на навколишнє середовище, роблять його менш придатним для потомства, врешті-решт будуть вигнані так само, як і найслабші, еволюційно не пристосовані види...».

Насправді дуже схожі погляди висловлювали різні мислителі та вчені й раніше. Наприклад, у XVIII столітті ідею про Землю як живу істоту

вперше було висловлено шотландським натуралістом-геологом Джеймсом Хаттоном (1726–1797). У 1785 році на лекції у Королівському товаристві Единбургу він висловив припущення про те, що Земля — живий надорганізм, який має свої системи обміну речовин і дихання, що проявляється через геологічні процеси.

Науково-теоретичний і філософський вимір концепції Геї, тобто геофізіологія, дуже близькі до біосферної концепції В. Вернадського, хоча головні свої ідеї Дж. Лавлок сформулював, за власним визнанням, коли ще не був знайомий з його працями. Він пояснює це тим, що донедавна були відсутні вдалі переклади творів Вернадського англійською мовою, а також загальною «глухотою» англослов'янських авторів до іншомовних текстів. Сьогодні теорія Вернадського розглядається швейцарським дослідником Жаком Грінволдом як «інтелектуальна передісторія концепції Геї», а сам Лавлок кличе Вернадського своїм «видатним попередником».

У межах Геї має існувати гармонія всіх видів у свого роду багаторівневому симбіозі. Якщо людина порушує рівновагу та кидає виклик Геї, то неминуче зазнаватиме катастрофи, оскільки веде боротьбу з нею. Сьогодні все виглядає так, що людство загалом, у його чинному стані, — це хвороба біосфери планети Земля. Остання й намагається зцілитися, змінюючи деякі параметри свого існування таким чином, щоб «викинути» з себе людину, очиститись від людства взагалі. Дж. Лавлок, який був одним із патріархів «зеленого руху», писав: «...ми повинні враховувати страхотливі темпи змін і усвідомити, як мало залишилося часу, щоб діяти, а потім кожне співтовариство і країна повинні знайти якнайкраще застосування своїм ресурсам, щоб підтримувати цивілізацію якомога довше». Йдеться не лише про глобальне потепління, а й про радикальні зміни клімату та спричинену людиною загальну деструкцію біосфери. Невипадково його книга, видана 2006 року, називається «Помста Геї» — але це не просто констатація фактів, а й водночас «керівництво для тих, хто вижив», що адресоване людям, які боротимуться за існування після розпаду екологічного

механізму, що діє. Наразі, вважає Лавлок, зловживання людини щодо довкілля змушують цю систему працювати проти Homo Sapiens. Гея може використовувати у цій боротьбі на знищення різні інструменти — мутації небезпечних вірусів, потужні землетруси, зміни клімату тощо. На наше особисте бачення, не виключені й інші, на перший погляд фантастичні, можливості — наприклад, що так чи інакше саме Гея здійснює вплив на колективну підсвідомість людей, що спонукає людство до самознищення через революції, бунти, хаос, війни.

«Мільярди загинуть ще до кінця століття», — вважає Лавлок. — Я загину, лише мала децима людей, можливо, виживе в Арктиці, де саме клімат залишиться ще відносно терпимим». Ми не знаємо, станеться таке чи ні, але навіть постановка такого питання вже вимагає найсерйозніших роздумів.

Насправді потрібно дуже відверто та мужньо визнати, що схожих поглядів на приреченість людства дотримуються багато провідних вчених світу. При цьому вони спираються на конкретні наукові дані, спостереження та дослідження. Доповіді Римського клубу, який об'єднує вчених зі світовим ім'ям, теж, м'яко кажучи, невтишні. Відносно багато уваги відаємо Дж. Лавлоку та його теорії саме для того, щоб підкреслити граничну серйозність стану речей та взаємозв'язок всіх процесів та подій.

Чи можливий вихід з цієї приреченості? Впевнені, що саме український вчений В. Вернадський, з працями якого, на жаль, не був знайомий Лавлок, ще в ХХ сторіччі запропонував єдиний можливий шлях до вирішення глобальних проблем людства. Ноосфера, появу якої передбачив Володимир Вернадський, вже з'явилася, існує та в змозі реально повернути ці процеси назад. Поки вона діє ще не на повну силу, лише як колективна свідомість об'єданого інформаційними та іншими зв'язками людства. Потрібно якнайактивніше поширювати рятівні ідеї ноосферної цивілізації без воєн, коли людство у півдній співпраці зможе подолати всі труднощі, надіслати позитивний сигнал Геї про виправлення та знайти вихід.

На цьому шляху, як ми вже казали, виникають особливі завдання для культури та мистецтва. Але, на жаль, приблизно з другої половини ХХ століття замість загальнолюдських, філософських питань, етичних та естетичних завдань мистецтво насамперед почало вирішувати завдання психологічні та маркетингові. А згодом перетворилося на переважно деструктивний егрегор. Це відбулося поступово, непомітно, але саме тому, що психологічні прийоми впливу на споживача вийшли на перший план. Все робиться для того, щоб у будь-який спосіб привернути увагу представника масової культури — достатньо лише його «психологічно струсити», що цілком укладається в концепцію «культурного шоку» антрополога Калерво Оберга. Якщо врахувати, що в реаліях сучасної дійсності, яка неймовірно швидко, як у калейдоскопі, змінюється, де людина постійно рухається, подорожує поміж різними країнами, мандрує у віртуальному світі, щодня стикається з чужою культурою, то стан культурного шоку стає специфікою постійного знаходження її у потоці світової культури.

Як писав Жан Бодріяр, ці виснажуючи надлюдські швидкості сучасного світу, безкінечний кругообіг споживання та забуття, шалений тиск різноманітної інформації втомлюють людину. Все швидко набридає, стає нецікавим. Достукатися до такого глядача дуже складно. Тому сучасне мистецтво часто свідомо обирає такий засіб швидкого привертання уваги — чимось вразити глядача, будь-яким чином вплинути на людину. Це корелює з найпростішим психологічним прийомом привернення уваги — агресією. Відомий дослідник Едвард Вілсон простежує історію еволюції агресії та вводить визначення «культурна еволюція агресії» [9]. Йоган Гальтунг виділяє таке поняття, як культурне насильство, під яким потрібно розуміти «будь-який аспект культури, який може використовуватися для легалізації насильства в його прямій та структурній формі» [4]. На думку Платона Агапова, «культурне насильство сприяє тому, що структурне та маніфестне насильство виправдовується, розглядається суспільством

як справедливе. При цьому насильство сприймається громадянами як цілком прийнятний спосіб вирішення конфліктів» [1].

Агресія, на жаль, проникла в усі сфери мистецтва. У деяких його видах вона проявляється дуже яскраво, оголюючи тваринну сутність людини, а в інших — завуальовано, соціалізовано, окультурено, як у розважальних шоу. Агресії, страху, ненависті повсюди дедалі більше, що прямо та безпосередньо призводить до революцій та війн. На нашу думку, саме такі тенденції у культурі та мистецтві сприяють тому, що світ швидко рухається у бік реального та практичного самознищення у останній ядерній бійні. Також ці деструктивні еманції посилають негативні сигнали Геї, які вона сприймає як загрозу та вмикає засоби захисту.

Найбільша напруга виникає між різними етнічними культурами та релігіями. Станіслав Гроф зазначає: «Сьогодні нам потрібно більше духовності, а не більше релігії. Організовані релігії в їхній нинішній формі є частиною проблеми, а не її вирішенням. У багатьох частинах світу основним джерелом насильства є релігійні конфлікти» [6]. Ейнштейн казав, що релігія майбутнього повинна бути космічною. Додамо: ноосферно-космічною.

На превеликий жаль, агресія, ненависть та навіть тяга до інфернального проникли в останні десятиріччя також і до українського мистецтва, яке століттями до того відображало свято буття. Традиційно наше мистецтво було завжди сповнене стихійного усвідомлення радості життя в країні, де небачено родюча та щедра земля. Митці славили сонце як джерело життя, оспівували щастя та віру у добре майбутнє. Тепер все в культурі змінилося та рухається в бік негативу та песимізму. Це відбулося з багатьох обставин, але одним з головних чинників стало некритичне повторення та копіювання шаблонів сучасного західного мистецтва на місцевому провінційному рівні. Таке спрямування характерне не для всіх авторів, незважаючи на те, що саме ці тенденції з цілої низки причин підтримуються та навіть нав'язуються. Так чи інакше, але масовий розворот до деструктиву

збігся в часі з початком руйнівних процесів, з рухом у бік конфронтації та війни. Впевнені, що єдиним порятунком від цих загрозливих тенденцій може стати рішуче повернення як української культури та мистецтва, так і культури людства до ідей ноосферно-космічної свідомості. Саме на цьому рятівному шляху, який повинен вважатися нашою найвищою, найважливішою та найбагатішою місією, українське мистецтво може стати найціннішою цивілізаційною пропозицією світові.

В. І. Вернадський у роботі «Філософські думки натураліста» писав: «...людина вперше реально зрозуміла, що вона житель планети, який може — повинен — мислити і діяти у новому аспекті, не тільки у аспекті окремої особистості, сім'ї чи роду, держав чи їх союзів, а й у планетному аспекті» [3, с. 35]. Вже насправді не існує окремих країн чи народів, тому сподіваємось, що рішучий рух України у бік ноосферно-космічної свідомості стане тим помахом крила метелика, який зможе зрушити в цьому напрямку весь світ.

Говорячи «ноосферно-космічне», мусимо розібратися з термінологією. Що стосується ноосфери, то тут не виникає ніяких запитань, це слово в науковому вжитку має досить усталене трактування, загальновизнане походження від теорії, яка вперше розроблена Володимиром Вернадським. Поняття «космічне» вочевидь апелює до «філософії космізму» як сукупності дуже різних і дуже стародавніх ідей та уявлень людства. Потрібно визнати, що вже існує усталене словосполучення «руський космізм», яке активно використовується у російському філософському дискурсі та стосується духовної культури Російської імперії кінця XIX — початку XX сторіччя. Навіть поважний Борис Гройс видав книгу з такою назвою. Дійсно, у той період у всьому світі багато авторів — філософів, науковців, митців, поетів та композиторів — так чи інакше перетнулися з космічними ідеями. Звісно, в цьому суспільному космічному світосприйнятті відбився величезний вплив особливої епохи, але також потрібно визнати щось ще, чи не метафізичне. Можливо, у поглибленому зануренні в ідеї космізму, який

відбувся на теренах Російської імперії, виявилася особлива схильність різноманітних етносів великої території до великих та амбітних наративів, тяжіння до відчуття величного простору, обумовлене неосяжністю природного ландшафту — згадаємо відомі слова М. Гоголя. Але потрібно зазначити, що ідеї так званого руського космізму сформувалися та розквітли у спільному просторі в ті часи, коли і Україна й значна кількість інших, сьогодні окремих самостійних країн, навіть Польща, перебували у більш-менш реальній єдності. Тоді це дійсно була величезна спільна територія, де вирували особливі енергії самовідчуття. Саме у цій сукупності дуже різних народів та земель, у симфонії, синтезі, у взаємовпливах так чи інакше виникли та розквітли ідеї космізму, а згодом і ноосфери. Тому сучасне привласнення Росією спільного надбання багатьох народів — хибне. Це скоріше відображає імперський дух та деякі пропагандистські мотиви, ніж реальність. Безперечно, космізм не є чисто російським надбанням, це коло понять притаманне всій світовій культурі — від Анаксимандра та Джордано Бруно до Свами Вівекананди та Тейяра де Шардена. Також мусимо навести декілька конкретних прикладів значного впливу українських ідей. Казимир Малевич, що, безперечно, започаткував нову традицію космічного абстрактного мистецтва, був, як відомо, стовідсотковий поляк за походженням, але народився, навчався й довго жив в Україні та все життя називав себе українцем. Володимир Вернадський, що створив вчення про ноосферу і вважається в Росії одним з стовпів «руського космізму», мав у своїй родословній литовське та українське козацьке коріння. Як він сам писав у щоденнику, в нього не було жодної краплини російської крові. В основі всієї конструкції особливого філософського світобачення, що розвинулися згодом у Миколи Федорова та інших філософів-космістів, лежать ідеї українського мислителя Григорія Сковороди.

Якщо піти далі, то побачимо більше. Видатний одинак, не схожий ні на кого Мікалоюс Чюрльоніс, один з перших космістів у світовому

мистецтві — стовідсотковий литовець. Геніальний Михайло Врубель, творчість якого, безперечно, є прикладом космічного самовідчуття, — поляк. Це ми наводимо тільки тих авторів, що народилися та жили в Російській імперії.

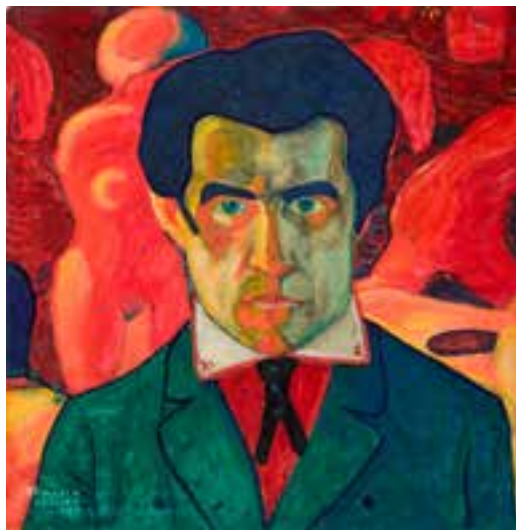
Потрібно остаточно визнати, що починаючи з давніх-давен, з праісторії людства — давньошумерської, давньоєгипетської, давньоіндійської, давньокитайської та давньогрецької традицій, — відчуття єдності Всесвіту та людини як його невід'ємної частини було надважливим для спостерігачів зоряного неба, мислителів, вчених. Всесвіт був завжди присутній у філософії, науці, літературі, мистецтві, релігії різних народів, у тому числі й в українській культурній традиції. Отже, можемо впевнено та переконано стверджувати, що явище космізму — це унікальне досягнення на шляху багатовікового духовного розвитку всієї світової цивілізації.

Малевич та період авангарду

Стихийний панпсихізм, стійкі язичницькі впливи, розуміння себе частиною Всесвіту існує в українській ментальності з давніх-давен, має безліч проявів у культурі. Але, вочевидь, найбільш візуально, наочно притаманний українській ментальності природний космізм відображений у традиції українського пейзажу, починаючи з Сергія Васильківського, Миколи Пимоненка та інших. Творчість Архипа Куїнджі взагалі є світовим прикладом інтуїтивного космічного світобачення. Ця лінія дуже цікава та заслуговує окремого розгляду, але в цієї статті ми тільки окреслимо її та перейдемо до ХХ сторіччя.

Звертаючись до питання перехресних впливів, зокрема величезного українського внеску до космізму в мистецтві, відлік, безперечно, потрібно почати з Казимира Малевича, відклавши до часу роздуми про фольклор та історію мистецтва до ХХ сторіччя.

«Я бачив самого себе в космосі, де мене приховували точки та розфарбовані смуги; там, серед них я відправився в безодню. Цього літа я проголосив себе президентом космічного простору», — так писав К. Малевич в листі до М. Матюшина [7].



Казимир Малевич. Автопортрет, 1908–1910

К. Малевич був першим художником світу, хто свідомо ввів поняття Космосу у свої теоретичні міркування про цілі та завдання нового мистецтва. Вочевидь будучи людиною медіумічного типу, більше інтуїтивістом, пророком, ніж аналітиком, митець відчував настання космічної ери, яка почалася в мисленні, а пізніше реалізувалася в реальних космічних ракетах та польотах. Він першим серед діячів усієї світової культури говорить про Космос не тільки як про якийсь духовно-романтичний порив у Невідоме, не лише в містичному, спіритуалістичному контексті, як це вже було в деяких авторів, а в більш ніж практичному, навіть технократичному сенсі. Як відомо, він навіть передбачив появу супутників та візуалізував їх майбутній вигляд. Малевич досить беззаперечно висловився щодо своєї творчості: «Мій живопис не належить Землі виключно... У людини, в її свідомості лежить прагнення простору, тяжіння до відриву від кулі Землі...». І ще одна його репліка про те саме, яка наочно відображає його прагнення: «Землю я віддаю Татліну, а собі залишаю космос». У контексті тих безпрецедентних викликів, що ми маємо в світі сьогодні, зрозуміло, що у своїй пророчій картині «Чорний квадрат»



*Володимир Вернадський.
Фотопортрет*



*Казимир Малевич.
Супрематизм: Відчуття
електрона, 1916*



*Казимир Малевич.
Супрематична
композиція, 1916*



*Валерій Ламах. Коло
кольору, з «Книги Схем»,
(1969–1978)*

він передбачив найважливіший перехід світової історії до чогось ще невідомого та такого, що лякає. Не тільки про криваву революцію 1917-го, громадянську війну, страшний Голодомор, Другу світову війну, Голокост, Хіросіму та інші жахи XX сторіччя попереджає Малевич, а й про загрозу зміни клімату, про безумну третю світову війну, що, схоже, вже почалася в Україні. Ця картина, безперечно, щось більше, ніж просто живопис — це надважливе застереження людству, яке воно повинно побачити наочно та замислитися над тим, як і куди рухатись у майбутньому. Враховуючи наполегливу цікавість Малевича до Космосу, можливо, пропозиція митця людству полягає в тому, щоб народи та країни замість руйнівних війн та ненависті одне до одного зайнялися його вивченням, мандрями до інших планет, усвідомили свою космічну відповідальність та місію.

Дуже близькі до ноосферно-космічного світо-відчуття теми ми також бачимо у багатьох митців українського походження доби авангарду: Соні Делоне (Штерн), Олександри Екстер, Олександра Богомазова, Давида Бурлюка та інших. Весь той час, що збігся з драматичними світовими подіями, був насичений новітніми ідеями та прагненням до прогресу. Одним із напрямків мислення якраз і були ідеї космізму. Водночас у Е. Леруа, Тейяра де Шардена, В. Вернадського народжувалася безпосередньо пов'язана з поняттям космізму теорія ноосфери.

Прояви космізму та ноосферного мислення в українському малярстві в період реакції, під залізною завісою

Після потужного сплеску авангардного мистецтва в цілому, після геніальних прозрінь К. Малевича, В. Кандинського та інших пророків ноосферно-космічного мислення у мистецтві, в Україні, що була частиною СРСР, на довгі роки запанував соціалістичний реалізм як офіційний та єдиний дозволений напрямок творчості. Але навіть у ці тяжкі для свободи духу митців часи деякі особистості прагнули розвитку та доходили до високіх ноосферно-космічних прозрінь. Трошки послабляв напругу той факт, що тема космосу в деякій мірі співпадала з офіційною пропагандою досягнень соціалізму. Але з іншого боку, окремі художники в непокірній Україні ігнорували настанови соціалістичного реалізму та розглядали космос як компромісний напрямок для творчості. Так чи інакше, скоріше на рівні загальнофілософських ідей, на рівні світобачення, ми можемо знайти цікаві зразки руху у цьому напрямку в творчості Валерія Ламаха, Григорія Гавриленка, Флоріана Юр'єва, Марії Примаченко, Івана Марчука та інших. Окремо маємо виділити Федора Тетянича, що відомий під псевдонімом Фрипуля. В його долі та по-справжньому величому служінні ідеї космізму відбилася трагічна епоха та стан вільної, мислячої людини під гнітом тоталітарної ідеології. Тетяничу випало жити в трошки провінційний



*Федір Тетянич у майстерні
на вул. Перспективній, початок 1980-х*



*Олександр Богомазов.
Локомотив, 1915*



*Олександр Ройтбурд.
Серпень, 1993*

на той час державі, на периферії, бо центром вільнодумства була столична Москва. Там були закордонні представництва, посольства, що підживлювали неофіційне та заборонене мистецтво. Щоб вижити та мати можливість бути собою, малювати свої дивні та непотрібні владі картини під наглядом всемогутнього КДБ, художник був змушений стати маргіналом, ніби смішним та несерйозним фріком. Це йому вдалося: перетворившись на Фрипулью, вдягнувши на себе захисну маску, він приспав пильність влади, переконав «надзираючі та контролюючі органи», що він та його чудацьке мистецтво нібито не несуть загрози соціалістичній ідеології. Фігура Федора Тетянича, безперечно, знакова та дуже цікава. Як його творчість, так і загалом цей період ще потребує додаткових досліджень, але зрозуміло, що з точки зору розвою ноосферно-космічної свідомості, як і взагалі прогресивного, новітнього мистецтва, цей час у державі з тоталітарною ідеологією виявився достатньо провальним.

Розквіт новітнього мистецтва від 1990-х років до сьогодення

Зовсім інша річ — період безпосередньо перед отриманням Україною незалежності та перші десятиріччя по тому. Навіть повітря тоді було наелектризовано духом волі та сподіваннями на краще. Вже в передчутті, що настає час небаченої свободи, мистецтво в Україні, що довго знаходилося

під тягарем офіційних заборон, вивільняється та починається його пасіонарний підйом. Велика енергія вирувала на зламі ідеологічних епох, коли руйнувався тоталітарний монстр та проблискували іскри волі. Мистецтво в Україні рішуче зрушило з місця, пролунав справжній пасіонарний вибух, бо до того все було начебто в паровому котлі, звідки напруга не мала виходу. Віра та надія на гарне майбутнє буквально окриляли художників. Впевнені, що цей період, насичений подіями та видатними особистостями, потребує окремого великого дослідження. У вільній країні почали «цвісти різні квіти»: сучасне українське мистецтво за тридцять років відбулося як вкрай різноманітне явище. Мотиви, які можна віднести до кола інтуїтивно космічних та ноосферних, на наш погляд, присутні у творчості багатьох відомих авторів: Арсена Савадова, Олега Голосія, Олександра Гнилицького, Валерії Трубіної, Ігоря Панича, Валентина Раєвського, Олега Тістола, Олександра Ройтбурда, Василя Цаголова, Віктора Сидоренка, Тіберія Сільваші, Павла Макова, Анатолія Криволапа, Олександра Сухоліта та інших. Серед молоді вони помітні в Назара Білика. Кожен з вищезгаданих поважних авторів заслуговує на окремий аналіз, що будемо намагатися зробити у наступних дослідженнях.

Спектр проявів ноосферно-космічного мислення у творах художників дуже різний — від іронічно-постмодерністського бачення до перетину



Віктор Сидоренко. З проекту «Нульовий рік. Ідея світла», 2021

з символізмом, бароковим світосприйняттям, романтизмом, трансавангардом. У творчості автора цієї статті, Олександра Клименка, розвиток ноосферно-космічних ідей йшов свідомо та послідовно та згодом вони знайшли як пряме відображення у мистецтві, так і своє філософсько-теоретичне обґрунтування. Ноосферно-космічне мислення — це цільна та неподільна система, де неможливо, на наш погляд, повністю відокремити одне від одного, але всередині системи можливо тяжіння до одного з полюсів. Тож, якщо О. Клименко більш схильний до філософії космізму, то, наприклад, В. Сидоренко вочевидь підсвідомо тяжіє до ідеї ноосфери. На наш погляд, вся творчість Віктора Сидоренка яскраво уособлює саме розвиток теорії В. Вернадського в українському мистецтві.

Окрема лінія мислення у В. Сидоренка — це казковий, наче у мрії чи уві сні політ, піднесення людини. Про це хотілося б написати окремо, але обсяг статті, на жаль, не дозволяє. Впевнено можемо стверджувати, що ця відмінність теж свідчить про підсвідому жагу, прагнення до небесного, тобто про ноосферно-космічні інтенції.

Сконцентруємось на постаті Героя. Саме це слово є першим в назві книги про Віктора Сидоренка «Герой, Об'єкт, Фантом Віктора Сидоренка: Лексикон», яка вийшла 2019-го року [5]. На момент виходу книги автору було вже більше шістдесяти років і це свідчить про те, що важливий



Олег Соколов. Для вас, мої дорогі роботи, 1972

для нього образ Героя є продуктом багаторічних роздумів і здається рішенням хвилюючого митця питання самоідентифікації. Швидше за все, це певний результат осмислення художником своєї особистої долі, пройденого шляху, долі країни й світу та візія майбутнього. Вочевидь висловлена повага до фігури Героя здається абсолютно логічною для тих, хто знає В. Сидоренка, знайомий з фактами його біографії. Можна розвинути цю лінію, але в дослідженні феномена мистецтва варто віднести перипетії долі автора на друге місце. Тим паче, що таємницю появи великої ідеї, служіння їй ніяка біографія ніколи не може пояснити повністю. Набагато більший інтерес викликає присутність метафізичного, навіть містичного в тому, що через того чи іншого автора людству повідомляється якась найважливіша істина. Людина в будь-якому разі — лише провідник. Яскравий приклад — К. Малевич та його пророчий «Чорний квадрат». Тут доречно згадати, що вчений Лев Гумільов, дослідивши величезний масив історичних фактів, у своїй знаменитій теорії появи та згасання пасіонарності націй та окремих осіб як початковий поштовх визнав якесь невідоме науці космічне випромінювання. Дивно, неймовірно, але академічний учений в якомусь інтуїтивному прориві, незбагненному прозорінні зумів зробити геніальний ривок за межі найпоширеніших сцієнтистських ілюзій. За його теорією, саме



Олександр Богомазов. Космос, 1910

невідоме космічне випромінювання з якихось незрозумілих причин і невідомим нам чином активізує народи чи особистості на тих чи інших ділянках планети Земля в той чи інший час. Як це буває дуже часто в історії науки, його ніби зовсім ненаукове, навіть підозріле прозріння, активно критиковане відомими вченими, його сучасниками, підтверджується новими науковими відкриттями.

Нам також найбільш надихаючими та правдивими здаються ті теорії та ідеї, які як мінімум припускають присутність непізанованого, а можливо й надприродного. Впевнений, що тією чи іншою мірою саме це відбулося з історією появи у Віктора Сидоренка принципово нового Героя. В історії мистецтва художник часто виступає як провісник майбутнього і багато хто вважає, що найкращі в історії людства митці — провідники, медіуми, через яких жителям планети Земля повідомляються важливі ідеї. У будь-якому випадку важливо те, що Герой В. Сидоренка — це абсолютно новий та особливий герой — носферно-космічна постать ХХІ століття. Він водночас герой кінця історії, кінця старого недосконалого людства, що відходить у минуле, і, можливо, того нового, яке з'явиться в майбутньому. Герой, який принципово постає перед нами без зброї. Можливо, це промінь надії на виправлення людства. Але ми не станемо до лав тих, хто заколисує всіх і самих себе обов'язковим



Федір Тетянич. Біотехносфери. Фрипуля, ескіз монумента Незалежності, акварель, початок 1990-х

гарним фіналом. Поки що ясно, що старі герої, які назавжди пішли в минуле, герої всієї багато в чому ганебної та дискредитованої історії людства, — це люди, від яких завжди можна було почути огидні мілітаристські та націоналістичні конотації. Герої-фантоми, як каже Сидоренко. На жаль, але правда, яка відкривається лише сьогодні, полягає в тому, що всі попередні герої розділяють людство, посилюють відчуження та взаємну ненависть. У більший чи менший мірі, але триумф одних народів та їхніх героїв завжди виявлявся поразкою чи трагедією поневолення інших. Прославляючи героїв минулого, тобто героїв тієї чи іншої нації, яка здобула перемогу над кимось, тієї чи іншої ідеології, що перемогла, наприклад, всередині одної нації, ми, на жаль, бачимо нескінченну сублімацію ненависті. Так лише посилюється ворожнеча і взаємна агресія між народами, релігіями чи групами людей, одержимих черговою ілюзією, яку називають «ідеологією».

Лише окремість, відчуженість, взаємна агресія та ненависть зростає від збільшення кількості героїв старого типу, від їх вшанування та вихваляння. «Досить, щоб одна людина ненавиділа іншу, — і ненависть, переходячи від сусіда до сусіда, заражає все людство», — писав Жан-Поль Сартр. На жаль, ми знаємо, як дорого заплатила величезна кількість людей за культ героїв минулого. У ХХ столітті сталися дві страшні світові війни. Саме перша війна,



Арсен Савадов. *Загублений риф*, 2022



Василь Цаголов. *Хендехох*, 1984

програна Німеччиною, через деякий час, безсумнівно, викликала другу. Герої переможців були немовною образою для тих, хто програв, отже останні не могли з цим змиритися й горіли жагою помсти. Це повторювалося багато разів в історії й кінця цьому не видно. І безглузда та жорстока війна, що почалася на території багатостраждальної України і ризикуює перетворитися у чергову світову, лише ілюструє цю горезвісну істину. Але тепер у нас немає попереду нескінченного часу та можливості повторення старих помилок. Сьогодні вже зовсім інша ситуація, принципово інша, якісно інша. Повторимо свої тези, бо вважаємо їх надважливими для виживання всього людства. Як це очевидно більшості провідних вчених світу, об'єднаних, наприклад, у впливовому «Римському клубі», людство знаходиться перед небаченою і цілком реальною загрозою загибелі через невідворотні кліматичні зміни, через вичерпаність ресурсів, перенаселеність та інші проблеми. Варто ясно розуміти, що всі ці негативні чинники суттєво посилюють один одного. Також абсолютно ймовірною стає загроза світової ядерної війни, особливо в контексті наростаючої тривоги у людства, яке підозрює, що, можливо, в нього немає майбутнього. Ми прямо зараз спостерігаємо виток небаченої світової напруженості через війну в Україні. Людство ніби збожеволіло, вибачте за ненаукові сентенції, та тішить себе надією, що й цього разу обійдеться. Пильність як пересічних громадян, так і серйозних вчених

приспана багаторічним протистоянням ядерних держав. Але на цей раз нерозв'язні протиріччя, викликані наступальним, агресивним, доктринальним месіанством та тиском Заходу та небажанням Сходу підкоритися, сплелися в тугий Гордієв вузол, який вже складно розв'язати.

Тим часом окремі особистості, які піднялися на вищу ступень еволюційного розвитку, якою, безперечно, є наявність ноосферно-космічної свідомості, ще в минулому столітті розуміли вичерпаність подібної практики. Осип Мандельштам свого часу зазначав: «Епоха месіанізму остаточно й безповоротно скінчилася для європейських народів. Кожен месіанізм говорить приблизно таке: тільки ми хліб, ви ж просто зерно, негідне помелу, але ми можемо зробити так, що й ви станете хлібом. Всякий месіанізм заздалегідь недобросовісний, брехливий і розрахований на неможливий резонанс у свідомості тих, до кого він звертається з такою пропозицією. Жоден народ, що месіанствує і витійствує, ніколи не був почутий іншим. Всі говорили в порожнечу, і маячні промови лилися одночасно з різних вуст, не помічаючи один одного» [8]. Дедалі більшої кількості людей в усьому світі стає очевидно, що єдиний рятівний шлях людства — це шлях подолання взаємної агресії, об'єднання в якесь нове, ноосферно-космічне «вселюдство» — єдине, дружельбне, про яке мріяв ще Володимир Соловйов. До речі, варто згадати, що він мав українське коріння і був



Григорій Гавриленко. Композиція (з Великим Колом), 1980



Олександр Клименко. Космічна Мрія, d — 120 см, 2022

нащадком Григорія Сковороди. Ще раз нагадаємо, що рятівну теорію ноосфери запропонував та розробив Володимир Вернадський, який все життя пишався своїм українським козацьким корінням. Також маємо пам'ятати, що, на жаль, маловідомий, майже забутий український вчений Микола Холодний вперше у світі запропонував термін «антропокосмізм» для опису нового розуміння взаємин людини й Всесвіту.

Ситуація, в якій ми всі зараз опинилися, навіть не вимагає будь-якої особливої, глобальної, загальнолюдської «спільної справи» на кшталт тієї, яку пропонував ще наприкінці XIX століття геніальний провидець Микола Федоров. Або такою, про яку мріяв абсолютно неймовірний персонаж нашої історії, на жаль практично невідомий в Україні, Олександр Святогор (Олександр Федорович Агієнко) — поет-біокосміст, «вулканіст» та анархіст, до речі уродженець Харкова. Сьогодні ми вже маємо «спільну справу» — безпрецедентну, небачену. Це спроба порятунку людства від цілком реальної загрози зникнення. І для того, щоб цей порятунок здійснився, мають бути переглянуті застарілі міфи, розвінчані та спущені з п'єдесталів старі герої — герої насильства та поділу. Мусимо зауважити, що, на жаль, той процес, який відбувається у США з руйнуванням пам'яток, є пародією на справжнє переосмислення історії, як і боротьба зі змінами клімату спровокована та стає навіть смішною

в особі дівчинки Грети. Торкаючись цієї теми, мусимо зазначити, що всі питання екології, збереження довкілля були зухвало порушені та забуті в маячні кровопролитної війни, яка зараз полихає на теренах України. На сторіччя вперед забруднюються металобрухтом легендарні українські чорноземи, отруюється шкідливими речовинами з ракет та снарядів питна вода. Апофеозом божевілья стали обстріли Запорізької АЕС. З точки зору ноосферно-космічного мислення війна має бути припинена якнайскоріше. Жадано піднятися на такий високий рівень осмислення та каяття, щоб не була закладена вибухонебезпечна жага помсти та повторення.

Впевнені, новий *Герой* вже з'явився. Це герой ноосферно-космічний, герой без національності, герой усього людства. Герой, який рішуче вимагає розпуску всіх армій світу та заборони всієї зброї, який оголошує всіх солдатів божевільними, а генералів — злочинцями та негідниками. Саме такий, якого бачимо на полотнах Віктора Сидоренка, чий холодний, безпристрасний і відсторонений живопис несе ідею спільного Розуму людства, ідею порозуміння, яка повинна прийти на зміну пекельним емоціям, що породжують конфлікти та війни.

Висновки. Ноосферно-космічне мислення може та повинно стати надихаючою цивілізаційною пропозицією України світові. Особливо важливо, що зараз, у реальних умовах початку XX сторіччя, на тлі

небаченої кліматичної катастрофи, загрози самовбивчої світової ядерної війни ця пропозиція стає рятівною та вкрай необхідною. Перифразуючи Гастона Башляра, можемо сказати, що «людина, яка роздумує, — це насамперед людина, що мріє». Якщо наша людська історія сповнена трагічних помилок, якщо такі фатальні помилки й сьогодні призводять до воєн та загрожують кінцем світу у ядерному полум'ї, то потрібно зробити все, щоб раз та назавжди змінити таку історію. Потрібно мріяти про це, розголошувати про реальну можливість іншого шляху, розповсюджувати у світі ноосферно-космічні ідеї. «Бувають мрії такі глибокі, мрії, які допомагають нам настільки глибоко зануритися в нас самих, що вони звільняють нас від нашої історії», — наголошував Г. Башляр [2].

Разом з генетичним прагненням до свободи, особливим оптимізмом, любов'ю до краси та радощів життя, ноосферно-космічні ідеї можуть стати чудовим українським подарунком людству. «Мистецтво — найпрекрасніший, найсуворіший, найрадісніший і благий символ споконвічного, непідвладного розуму прагнення людини до добра, до істини та досконалості...», — писав Томас Манн. Українське сучасне мистецтво, та його частина, що запрошує до ноосферно-космічного прозріння, робить вагомий внесок у справу спасіння людства. Ноосферно-космічне мистецтво майбутнього — це особливе, провісницьке мистецтво кінця старого та початку нового часу.

Література

1. Агапов П. В. Человеческая агрессия в социальных науках: вопросы теории и методологии // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. 2014. Вып. № 2(3–4). С. 10.
2. Башляр Г. Грезы о воздухе. Опыт о воображении движения / Пер. с франц. Б. М. Скуратова. М.: Издательство гуманитарной литературы, 1999. С. 105.
3. Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста. М.: Наука, 1988. 520 с.
4. Галтунг Й. Культурное насилие // Социальные конфликты: экспертиза, прогнозирование, технологии разрешения. Вып. 8: Насилие: тенденции и альтернативы. М.: ИС РАН, 1995. С. 34–55.
5. Герой, Об'єкт, Фантом Віктора Сидоренка: Лексикон. К.: ArtHuss, 240 с.
6. Гроф С., Ласло Э., Рассел П. Революция сознания: Трансатлантический диалог / Пер. с англ. М. Драчинского. М.: ООО «Издательство АСТ» и др., 2004. С. 71.
7. Малевич К. Письмо Матюшину от 9 мая 1913 года. Рукописный отдел Гос. Третьяковской галереи (ГТГ). Ф. 25. № 9. Л. 2.
8. Мандельштам О. Э. Пшеница человеческая // О. Э. Мандельштам. Полное собрание сочинений и писем: в 3 т. М.: Прогресс-Плеяда, 2010. Т. 2: Проза. С. 82–87.
9. Wilson E. O. On Human Nature. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1978. 260 pp.

References

1. Agapov P. V. Chelovecheskaya agressiya v sotsialnyih naukah: voprosyi teorii i metodologii // Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo. 2014. Vyip. # 2(3–4). S. 10.
2. Bashlyar G. Grezyi o vozduhe. Opyit o voobrazhenii dvizheniya / Per. S frants. B. M. Skuratova. M.: Izdatelstvo gumanitarnoy literaturyi, 1999. S. 105.
3. Vernadskiy V. I. Filosofskie myisli naturalista. M.: Nauka, 1988. 520 s.
4. Galtung Y. Kulturnoe nasilie // Sotsialnyie konfliktyi: ekspertiza, prognozirovanie, tehnologii razresheniya. Vyip. 8: Nasilie: tendentsii i alternativyi. M.: IS RAN, 1995. S. 34–55.
5. Geroj, Ob'yekt, Fantom Viktora Sy`dorenka: Leksy`kon. K.: ArtHuss, 240 s.
6. Grof S., Laslo E., Rassel P. Revolyutsiya soznaniya: Transatlanticheskii dialog / Per. S angl. M. Drachinskogo. M.: ООО «Izdatelstvo AST» I dr., 2004. S. 71.
7. Malevich K. Pismo Matyushinu ot 9 maya 1913 goda. Rukopisnyiy otdel Gos. Tretyakovskoy galerei (GTG). F. 25. # 9. l. 2.
8. Mandelshtam O. E. Pshenitsa chelovecheskaya // O. E. Mandelshtam. Polnoe sobranie sochineniy i pisem: v 3 t. M.: Progress-Pleyada, 2010. T. 2: Proza. S. 82–87.
9. Wilson E. O. On Human Nature. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1978. 260 pp.

***Oleksandr Klymenko. Ukraine's civilizational offer to the world. Ideas of the noosphere and cosmic worldview
in Ukrainian art of the XX–XXI centuries***

Abstract. The war in Ukraine, which is unfolding against the background of unprecedented and threatening climate changes, a colossal economic crisis and the escalation of tension between the “big players”, has caused new systemic challenges for our country and the world. We must look for extraordinary answers and offer unusual solutions, because traditional and outdated will not be able to solve anything. How to avoid a lifelong confrontation with Russia once and for all? What is the most important civilizational offer of Ukraine to the world? What can be a guarantee of a happy future for our country? Reflecting on these important questions, we offer an unexpected solution — a decisive turn and social movement towards noospheric-cosmic consciousness. This kind of thinking has long been inherent in the natural self-awareness of the inhabitants of Ukraine, and even the very theory of the noosphere was developed by the Ukrainian scientist Volodymyr Vernadskyi. How are these ideas intuitively reflected in Ukrainian art since the beginning of the 20th century? It is proposed to outline the main principles and approaches and some conceptual essays about approx.

Keywords: noosphere, cosmism, Ukrainian art of the 20th and 21st centuries, the concept of Gaia, Malevich, Vernadskyi.